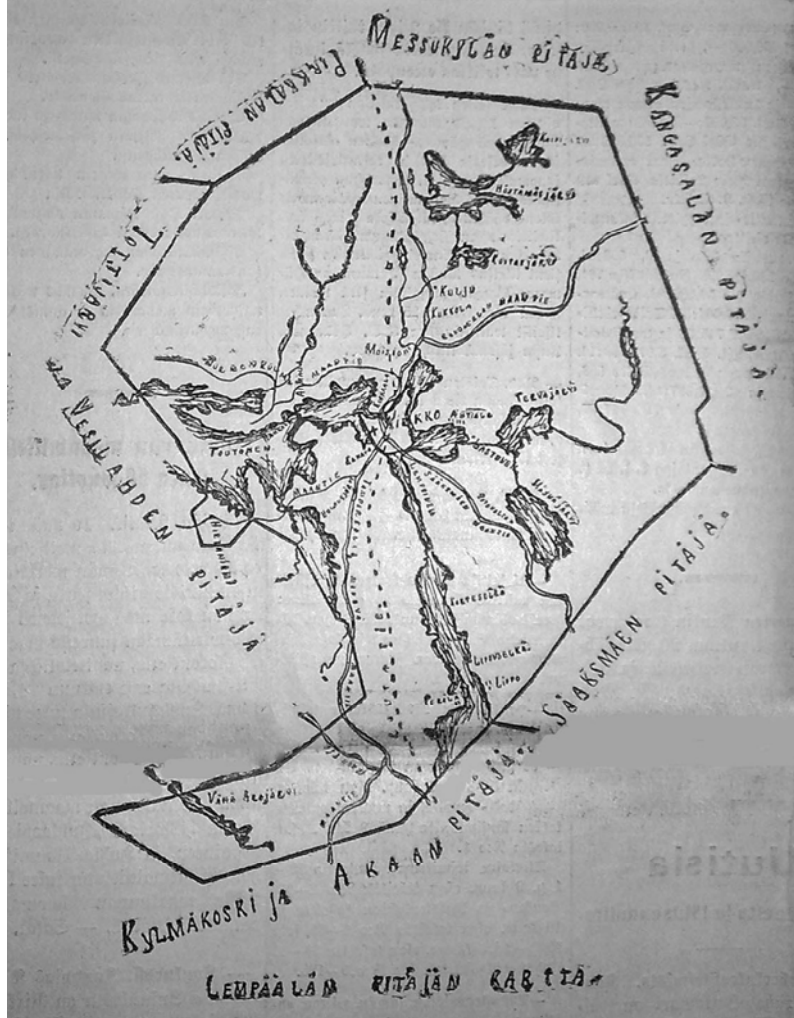

Piirteitä Lempäälän pitäjästä.

AAMULEHTI 9.2.1911

– Hämeen-Satakunnan maalaiskuntia –

PIIRTEITÄ LEMPÄÄLÄN PITÄJÄSTÄ

[Kirjoittanut Fabian Kalervo]

1.

Lempäälä kuuluu Hämeen lääniin ja Pirkkalan kihlakuntaan, jonka nykyinen tuomari asuu mainitun pitäjän Raution huvilassa. Kuten ylempänä olevasta kartasta näkyy, rajoittaa Lempäälää pohjoisessa Messukylän, idässä Kangasalan ja Sääksmäen, etelässä Kylmäkosken ja Akaan sekä lännessä Tottijärven, Vesilahden ja Pirkkalan kunnat. Pitäjä on nykyisin 334,9 neliökilometrin laajuinen ja asuu tällä alalla viime vuoden kirkonkirjain mukaan 5.554 henkeä.

2.

Jo varhain esiintyy historiassa Lempäälän nimi. Se, niinkuin muutkin Tampereen naapuripitäjät, on alkujaan ollut Pirkkalan yhteydessä. Vuosien 1300-1346 välillä oli koko se ala, jota nykyään nimitetään Lempäälän ja Vesilahden pitäjiksi, nimellä Vesilahti ollut yhdistettynä Pirkkalaan. Mutta nämä erosivat siitä vuoden 1422 tienoilla ja rakensivat yhteisen puukirkon Lempäälän puolelle Aimalan kylään

Aimalan kankaalle, Littusen talon maalle. Tätä yhteistä puukirkkoansa vesilahtelaiset ja lempääläiset jonkun aikaa käyttivät. Mutta jostakin syystä näyttää naapuriseurakuntain kesken syntyneen riitaisuuksia. Pari miestä Vesilahden Menkalan ja Hakinmäen kylistä kävivät Aimalan kylässä ja polttivat yhteisen puukirkon, – jos voi luottaa vanhaan muistitietoon, joka asiasta näin kertoo:

"Kirkko oli Aimalassa.
Pappi asui Hauralassa.
Mustatakki Menkalasta,
Harmaatakki Hakimäestä,
Poltti kirkon Aimalasta.

Niin Lempäälän ensimmäinen kirkko hävisi, jättämättä mitään näkyväistä merkkiä jälkeensä.

Mutta vuosien 1440 ja 1450 välillä lempääläiset rakensivat itselleen oman kirkkonsa kivistä sen nykyiselle paikalle Lempoisten kylään ja siten erosivat omaksi kirkkokunnaksi, nimellä Lempäälän seurakunta. Nimeä kyllä ruotsinmieliset koettivat vääntää ja kirjoihinsa merkitä "Lembälä". Niinpä samaset, "länsimaisen kulttuurin" edustajat vielä silloin, kuin Hämeenlinnan–Tampereen rautatie valmistui, nimittivät Lemposten kylässä olevan rautatieaseman "Lembois" asemaksi. Nykyisin on nimi jo virallisestikin saanut oikean alkumuotonsa Lempäälän rautatieasema,

3.

Vesistöt

Pitäjän eteläosan läpitse virtaavat ne suuret vesijoukot, jotka saavat alkunsa Längelmäen, Mallasveden ja Vanajan reiteistä. Lempäälän rajain sisällä olevista vesistä mainittakoon Liponselkä, jonka molemmilla puolilla olevaa seutua sanotaan Lapinkulmaksi. Se on saanut nimensä lappalaisista, joita siellä kansantarinan mukaan on ollut. Toinen heistä, Lippo nimeltään, asui nykyisessä Lipon kylässä ja toinen Pyhällön kylän puolella. Molemmat käyttivät yhteistä seulaa, jonka toisilleen tarvittaissa ojensivat mainitun järven yli. – Liponselkä jatkuu etelää kohden Korteselän nimellä, josta on ollut aikomus rakentaa kanava Vesilahden ja Lempäälän rajalla olevaan Hulausjärveen. Kanava jo kaivettiin pitkin pituuttaan, jopa valmistettiin suuri joukko kiviäkin sitä varten. Kumminkin se jäi valmistumatta. Ne järvet, jotka se olisi tullut yhdistämään, tarkemman tutkimuksen mukaan olivatkin niin mataloita, etteivät laivat suuremmitta syvennyksittä olisi päässeet kulkemaan.

Vedet jatkavat matkaansa pohjoista kohden Lemposten, Ahtialan ja Herralan kylien sivutse, kunnes ne Sarvikkaan ja Moision kylien lähellä tekevät äkkinäisen mutkan etelä-länteen. Ne kapenevat. Alkaa Kuokkalan koski. Sen alkupäätä nimitetään Koskenniskaksi, jonka yli Tampereen rautatie kulkee.

Kuokkalankoski aikaisempina aikoina on ollut mahtava ja kuohuisa, ja, vanhojen puheitten mukaan, pauhullaan ja kohinallaan voitti Tammerkosenkin. Siitä saatiin suuressa määrin kaloja ja runsaasti mm. lohia. Kosken "suuruuden" aikoina oli siinä myllyjä: pappilan, kruunun ja kylän mylly. Siihen aikaan oli kylä maineessa toisiin verrattuna. Sitä todistaa seuraava:

Oli tapana viedä Turkuun ja Poriin herneitä y. m. maantuotteita. Niitten sijaan tuotiin kaloja, varsinkin silakoita, suoloja y. m. s. Matkueet muodostivat oikeita "karavaaneja", joihin toisinaan kuului kymmeniä hevostenkuormia. Kun matkamiehiltä kortteeripaikoissa kyseltiin heidän kotoperäänsä, niin kuokkalaiset pukivat vastauksensa seuraavaan muotoon:

"Minä olen kuuluisasta Kuokkalasta,
Leveästä Lempäälästä,
Kuohuvan kosken varrelta
Hauen hampaan helinästä."

Myllyistä oli kruunun mylly jommoisessakin kunnossa. Sen entinen kuuluisa mylläri, "Mylly-Hermann" elää vieläkin ja on jo noin 90 vuoden ikäinen.

Kylän mylly oli toisinaan heikossa käynnissä. Nykyinen Kuokkalan Rekolan isäntä kerran pikku poikana meni vanhimman veljensä kanssa myllyyn. Kun Jussi yläkerrassa kaatoi uutta jauhettavaa toriin,

niin Kalle-poika alakerrassa tarkasteli koneistoa. Pojan mielestä mylly pyöri sangen hitaasti, joten sen oli helppo – pysähdyttää. Siinä tarkoituksessa hän ottikin säkin kiinni rällistä, jarruttaen kovasti vastaan. Mutta mylly on sentään miestä väkevämpi. Rälli pyöri pyörimistään, huolimatta Kallen ponnistuksista. Sormet pusertuivat hampaitten väliin ja niin – mylly seisahtui. Pysähdyttäjän parkunan kuultuaan vanhempi veli riensi alas ja rautakangella väänsi rattaitten hampaat sen verran erilleen, että pysähdyttäjä sai sormensa pois. Mutta tuosta voiman näytteestä sentään vielä jäljet jarruttajan sormissa näkyvät.

Myllyt olivat kyläläisten suosiossa. Niissähän kävi myllyttäjiä naapurikunnista ja siten saatiin tietoja muittenkin pitäjien asioista. Se olivat jonkinlaisia uutistoimistoja, joissa hämärähetkinä asioita selviteltiin.

Vuosien 1866-1868 katovuosina täytyi n. k. kertojakin leiväksiksi jauhattaa. Ne olivat tähkäpäitten sitkeyden tähden vaikeita pienentää. Myllymies kotiin päästyään jutteli myllynkivien hänelle hiljaa kuiskeen: ”Ei näitä saa, ei näitä saa!” Ja kun oli vielä pussillinen samaa tavaraa nurkassa odottamassa vuoroaan, niin kivet tarinaansa lisäsivät: ”Ja mitä tuossa pikku pussissakin lienee?” Mutta kun sitten ruu-kiita vietiin ”silmään”, niin samat kivet mielihyvin jyristelivät: ”Mistäs näitä sait, mistäs näitä sait?”

Palaamme takaisin koskeen.

Vuosien 1850-60 vaiheilla koski perattiin ja syvennettiin. Aijottiin sitä laivakululle kelpaavaksi. Sen vuoksi siltaa kannattava keskiarkku tehtiin kosken toiseen syrjään, että valtaväylä jäi vapaaksi laivojen kulkua varten. Siltaa täytyi jatkaa maan päälle niin paljon, että keskinen kannatinpilari todellakin tuli sen keskelle. Siten on Kuokkalassa se kumma nähtävänä, että noin yksi neljäsosa siltaa on kuivalle maalle tehty. – Kivet arkkuun ja rannassa oleviin tukimuureihin tuotiin valmistumattomalta Rikalan kanavalta.

Koski ei sentään tullut tarkoitettuun laivakulkuun sopivaksi. Virranjuoksu oli siksi liian väkevä. Noin 40—50 vuotiaat kyläläiset vielä muistavat, kuinka ylöspäin pyrkiviä laivoja täytyi – köysillä kylänväen vetää molemmilta rannoilta ja alaspäin tullessa laskea hiljaa menemään. Poikavuosieni hauskimpia muistoja onkin tuo rantoja pitkin kiirivä iloinen ”hurraa”, kun oli saatu laiva koskesta ylös hinnattua tai alas laskettua.

Tällainen laivakulku ajanpitkään kävi mahdottomaksi. Vuosien 1866-68 aikoina ruvettiin nykyistä Lemposten kanavaa rakentamaan. Silloisina köyhyyden ja puutteen aikoina tuollainen iso työhomma olikin sangen tervetullut.

Kuokkalankoskesta vedet purkautuvat Aimalanselkään. Siitä Hahkalansalmi vie ne Toutoselle, joka ulottuu Vesilahdenkin pitäjään.

Paitsi tätä pitäjän halki kulkevaa vesistöä, on siellä täällä yksinäisiä, pienempiä ja suurempia sekä toistensa yhteydessä olevia järviä. Lähellä Messukylän rajaa on iso ja kalainen Höytämäsjärvi ja Koipijärvi. Ensimmäinistä alkunsa saava Moisionjoki Kuljun kartanon luona pyörittää nykyisin tuotteistaan hyvässä maineessa olevaa Kuljun myllyä.

4.

Kirkoista

Mainittiin jo Lempäälän ensimmäisestä, Aimalan kylässä olevasta kirkosta, jonka hävittyä rakennettiin uusi 1440-1450 vuosien välillä kivistä Aimalanselän toiselle puolelle Lemposten kylään. Se oli yksilaivainen kirkko, jonka idänpuoleisessa nurkassa on tavattoman suuri kivi. Sen on siihen tarun mukaan esiliinassaan kuljettanut erään talon lapsentyttö syntiensä sovinnoksi.

Tämä vanha, harmaakivinen kirkko v. 1835-1838 laajennettiin ristikirkoksi, jommoisena se vieläkin on. Joku vuosi takaperin se sisälsi ja ulkoa siistittiin ja laitettiin lämpimäksi. Samalla kirkon kaunistukseksi rva Olga Lindberg lahjoitti kaksi, taiteilija Enqvist-Atran maa-laamaa taulua. Toinen esittää ylösnousseen Kristuksen ilmaantumista Marialle ja toinen kärsimystä Getsemanessa.

Kirkon seinillä on riippumassa kaksi vaakunaa. Toinen on silloisen Ylä- ja Ala-Satakunnan tuomari Johan Spofvenhjelmin, joka syntyi 1650 ja kuoli 1705. Lempäälässä ollessaan hän omisti Sotavallan kartanon. – Myöskin on sanottu sen vaakunan kuuluneen jollekin Kukkolan kartanon omistajalle, mutta tutkimukset ovat näyttäneet sen tiedon erehdykseksi. Kukkolassa ei ole asunut Spofvenhjelmejä vaan Spofeja, Johan Spofvenhjelmin jälkeläisiä.

Toinen vaakuna on myöskin Sotavallan omistajalle, majuri Mårten Segercrantz'ille kuuluva. Hän oli osallisena isonvihan sodissa, osoittaen suurta kuntoa ja miehuutta, ollen m. m. syksyllä 1718 Armfeltin armeijan mukana vaikeuksistaan kuuluisalla Norjan sotaretkellä. Segercrantz kuoli everstinä v. 1758 ja haudattiin Lempäälän kirkkoon. Edellisenä vuonna 1757 hän testamenttasi Turun akatemialle 6000 taalaria vaskirahaa, josta rahastosta nykyäänkin yliopistossa tieteellisiä apurahoja annetaan taloustutkijoille. Lempäälän kirkkoon hän myös lahjoitti v. 1738 16-haaraisen messinkisen kynttiläkruunun.

– Segercrantzin aikana oli Sotavallassa – muistitiedon mukaan – komea 2-torninen päärakennus, johon sivurakennukset liittyivät, muodostaen keskellensä umpinaisen pihan, missä aina oli kuriiri hevosensa selässä valmiina asioille lähetettäväksi.

Kellotapuli ei ole kirkon yhteydessä, vaan erillään, kuten ajan rakennustapa vaatii. Se on kirkosta etelään päin ja puusta tehty. Sen ylä-

osassa on kaksi kaunisäänistä kelloa kutsumassa seurakuntalaisia jumalanpalvelukseen. Entisinä aikoina kuului niitä olleen kolmekin. Isonvihan aikana, muistitietojen mukaan, yksi upotettiin, vihollisen ryöstöä peläten, lähellä olevaan Sitarinlahteen. Sitä on koitettu ilmoille saada, mutta turhaan. Ker[r]ran, niin taru kertoo, saatiin se jo näkyviin. Yksi nostomiehistä innoissaan huudahti: "Jo nyt mokoma kerrankin nousee!" Mutta samassa se molskahti takaisin, sillä nostettaissa ei olisi saanut niin "halaistua" sanaa hiiskua. Toisinaan tyyminä kesäiltoina sanotaan kuuluvan vienoa kellonsoittoa lahden pohjasta.

Kirkonmiehistä mainittakoon nykyisen arkkipiispamme isä, Johansson, joka muutamia vuosia seurakunnassa toimi, sekä rovasti K. P. Grönroos, joka neljäntäkymentävuotta kirkkoherranvirkaa hoiti.

5.

Kouluista

Koulujen vanhimpina aikoina ei ollut muita kuin rippikoulu. Tuli sitten Ahlmaninkoulujen aika, jommoinen Lempääläänkin saatiin. Moni 50–60 vuotias vielä näyttelee niitä Talousseuran jakamia mitalleja, joita etevimmille oppilaille palkinnoksi annettiin. Harvat sentään pääsivät tuon koulun hyvyttä nauttimaan. Koulunkäynti katsottiin vielä herraskaisuudeksi.

Lukutaidon alkuopetus yhä edelleen oli kotien huostassa. Joku vanha, muuhun työhön voimiltaan kykenemätön naisihminen piti sitä myöskin toimensa. Sellainen "koulumestari" oli muun muassa Kuokkalan kylässä sillan pohjoisen pään lähellä olevassa pienessä mökissä asuva Anna Kustaantytär, "Tuijulan-Anna". Hän oli lyhyt varreltaan, mutta varsin lujannäköinen ja tuima eukko. Annalla oli erinomainen taito saada aakkoset, "taveeraus" ja yhteenluku "kovapäisten" poikain päähän. Hänelle tuotiinkin tavallisesti sellaisia poikia ja tyttöjäkin, joita eivät muut ihmiset saaneet lukemaan. Kerran tuommoisen "kovapäisen" pojan holhoja ihmetteli miksei Jussipoika jo opi läksyänsä. Jussi vastasi: "Kyllähän Annakin sitä ihmetteli, mutta vakuutti: kun sinä kerran sen päähäsi saat, niin kyllä se sitten siellä pysyykin." Lastensa kanssa hän lukusioilla kävi, näyttämässä kuinka oppilaansa osasivat.

Saatiin kiertokoulut käytäntöön. "Tuijulan-Annin" koulu, mestarin vähitellen vanhetessa, lakkasi toimimasta.

Kansakoulu aloitti toimintansa sitä varten kunnalle ostetun Lemposten kylän Ryynikän talossa. – Pian sen jälkeen kylän tulipalossa koulutalokin meni tuhaksi, jolloin koulun täytyi toimia vuokra huoneissa. Omat kouluhuoneet rakennettiin sanotun talon pellolle. Vuodesta 1878 alkaen kunnan ensimmäinen kansakoulu, Lemposten kansakoulu, jatkoi toimintaansa uusissa huoneissaan. Aluksi toimi se

yhdellä opettajalla. Nykyisin on siinä kolme opettajaa. Koulua ympäröi kaunis, nykyisin johtaja Havaksen huolella hoitama puutarha.

Nurmen kulmalle perustettua kansakoulua varten on myöskin ostettu talo, Nurkkisen tila. Jaettuina lohkoihin ja palstoihin on se suureksi osaksi joutunut pikkuviljelijäin haltuun muuten, paitsi koululle kuuluvat tontti-, puutarha- ja viljelysmaat. Koulu toimii kahdella opettajalla.

Väkirikkaassa Kuokkalan kylässä Jaran talon maalla kuusikkomäen keskellä sijaitsee kylän uhkea kansakoulu kaksiopeettajaisena.

Sarvikkaan kulmakunnan koulua varten ostetulle Antilan talon maalle on paikkakunnan tarvetta varten koulu, Rantoisten kansakoulu, rakennettu.

1880-luvulla Kuljun kartanon omistaja Knut Palander omilla varoillaan etupäässä alustalaistensa lapsia varten ylläpiti seisovan pientenlasten koulun. Vuosien vierieissä tästä koulusta muodostui varsinainen kansakoulu. Nykyisin se toimii omissa huoneissaan Kuljun ja Kukkolan kartanoitten lahjoittamalla vainiomäellä.

Sotavallan koulu sijaitsee sanotun kartanon huoneissa ja on nykyisin kunnan kouluista ainoa, jolla ei vielä ole omia rakennuksia.

Kolmea kunnan kansakoulua varten on ostettu talo, jonka maat lohkoina ja palstoina ovat myydyt tai vuokratut kuntalaisille. Siten pitäjä on osaltaan helpottanut maan saantia jäsenilleen. Kouluille on paitsi tonttia jätetty puutarha ja viljelysmaita. Toisille kouluille on laidunkin varattu koulutalon maista opettajan lehmälle.

Lasten koulunkäynnin edistämiseksi on Ahlgrenin rahasto noin 17 000 markkaa, Aleksanteri II stipendirahasto noin 1 500 markkaa.

Lasten alkuopetuksesta pitävät huolta kirkollisen harrastuksen alaiset kiertokoulut, joita varten seurakunta nykyisin on jaettu kolmeen piiriin. Jokaisessa toimii yksi kiertokoulu. Kasvatuksen eduksi myöskin toimivat lainakirjastot. Vanhin on kunnan omistama. Se on perustettu v. 1861. V. 1903 tehtiin siitä 2582 lainausta.

Joku vuosi takaperin muutamat kuntalaiset omilla varoillaan ylläpitivät lastenkotia, jossa aivan pieniä lapsia hoidettiin. Sitä varten oli sillä tarkoitusta vastaava oma huoneusto, hoitajineen y. m. s. Moision kylässä. Mutta kun laitos ei saanut yleisempää rahallista kannatusta, niin täytyi sen toiminta lakkauttaa.

6.

Kulkuneuvoista

Tampereen kaupungille oli Ruotsin kuninkaan Kustaa III toimesta laskettu perustus v. 1779. Silloin luonnollisesti vähitellen ympärillä olevien pitäjien kulku suuntautui sinne. Se maantie, joka nykyisin kulkee jotenkin halki pitäjän, etelästä pohjoiseen, oli silloin kapea polku, jota ainoastaan ratsain kuljettiin, kuten vielä elossa olevain vanhain ihmisten isät ovat kertoneet. Liikkeen suurentuessa tie levisi, tasaantui ja lopulta muodostui valtavaksi kulkutieksi monille pitäjille, jotka sitä myöten vaeltavat Tampereelle.

Edellä selitetty pitäjän läpitsekulkeva vesistö on kaikkina aikoina ollut tärkeä kulkutie. Lemposten kanavan valmistuttua voivat laivat Tampereelta Hämeenlinnaan saakka kulkea. Ennen rautatien valmistuttua olikin siinä vilkasta liikuntaa. Ensimmäinen laiva, joka mainittua väliä säännöllisesti kulki, oli ”Elias Lönnrot”. Lemposten kanavasta v. 1909 kulki 1160 alusta. Tuloja samana vuonna oli niistä 1607 markkaa ja menoja 2319 markkaa. – Tässä ei ole otettu lukuun menoja niistä suurista korjaustöistä, joita siinä parhaillaan suoritetaan. Tämä kanava on yksi niistä, joissa tavalliset vuotuiset menot ovat tuloja suuremmat.

Lempäälän vesistö on tärkeänä kulkuväylänä tukkiliikkeelle. Monta-kymmentä vuotta aikaisesta keväästä myöhäiseen syksyyn saakka on sitä myöten äärettömät määrät tukkia kuljetettu aina Poriin saakka. Tukkilainen onkin tavallinen kesävieras vesien varsilla asuville kuntalaisille.

Kunnan kautta kulkeva Hämeenlinnan – Tampereen rautatie on varsin vilkasliikkeinen ja yksi niitä harvoja maamme rautateitä, jotka ”itsensä kannattavat”. Liikkeen suuruutta osoittaa muun muassa se, että paitsi Lemposten asemaa on pitäjän alueella Kuljun, Moision ja Mattilan pysäkit.

7.

Elinkeinot ja varallisuus

Lempääläiset pääasiallisesti elävät maanviljelyksestä ja karjanhoidosta. Maa on suureksi osaksi kovaa savimaata ja sen vuoksi sopivaa viljanviljelykseen, eritoten rukiin. Pitäjässä onkin aina runsaasti ruista kasvatettu. Viimeisinä aikoina sentään kauran ja heinän kasvatusta on alaa voittanut lisääntyneen karjanhoidon tähden. Ensimmäinen, joka huomattavassa määrässä heinää rupesi viljelemään, oli Lastusten kartanon omistaja Ernst Kingelin. Hänen esimerkkiään vähitellen muutkin seurasivat. Paljon lempääläiset nykyisin lähettävät maitoa, y. m. karjantuotteita Tampereelle.

Puutarhanhoito on saanut pysyvän jalansijan pitäjässä. Harva on se talo – kartanoista puhumattakaan – jossa ei ole jo vanha omenatarha, karviaismarja- ja viinamarjapensaat ympäristöä kaunistamassa. On paljon mäkitupalaisia ja käsityöläisiä, joiden asuntoja somat viljelykset ympäröivät. Vesien rannoilla asuvat harjoittavat omiksi tarpeikseen ja myytäväksi kalastusta ja kravustusta, se on vuosikymmenien

kuluessa antanut monille perheille elatuksen kesällä ja talvella. Joku vuosi takaperin niillä vesillä liikkunut krapurutto toistaiseksi lakautti mainitun elinkeinon.

Käsiteollisuus on edistynyt. Puuseppiä, levyseppiä, kelloseppiä, maalareita, leipureita, valokuvaajia, y. m. s. on nyt varsinkin Lemposten ja Kuokkalan kylissä. Viimeksi mainitussa kylässä sijaitsee ympäri maatamme hyvistä teoksistaan tunnettu K. A. Koskisen ajokaluliike.

Sahalaitoksia joku vuosi takaperin oli kolme. Suurin oli Hollon saha Kuokkalassa. Sahalle kulki sen oma rakentama kapearaiteinen haararata varsinaiselta rautatieltä lähellä pappilaa. Nyttemmin on toiminnassa Kirkkorannan saha Lemposten kylässä.

Elinkeinojen kehittyessä on yleinen varallisuus noussut. Se tulee näkyviin maan voimaperäisessä viljelyksessä, komeasti ja vankasti rakennetuissa kartanoissa ja taloissa. Maalatut ja siistinnäköiset käsityöläis- ja mäkitupalais-asunnot osottavat varallisuuden levinneen kaikkiin kansankerroksiin. Pitäjässä 35 vuotta toiminut säästöpankki on myös osaltaan asukkaiden hyvinvointia lisännyt.

Ahlmanin koulujen lakattua, tuli kysymykseen miten edullisimmin käytettäisiin niitä varoja, joita vuosittain edelleenkin Talousseuralta saatiin. Sitä varten pidetyssä kuntakokouksessa talollinen K. Rekola ehdotti, että niitä käytettäisiin säästöpankin perustamiseen, kierto-

kouluihin ja palkaksi vakinaiselle kunnansihteerille. Viimemainittu toimi oli perin tärkeä, kun siihen aikaan oli varsin vaikea saada kirjoitustaitoisia henkilöitä kokousten pöytäkirjoja laatimaan. Ehdotuksen hyväksyttiin. Säästöpankin ensimmäiset käytännössä olevat säännöt vahvistettiin tammik. 27. p:nä 1875. Sittemmin ovat ne uusitussa muodossa vahvistetut tammik. 4. p:nä 1906. Hallinnon esimiehenä on nykyisin opettaja Havas.

8.

Seuroja ja yhdistyksiä

Vapaakirkollisilla oli 1870–80 luvuilla innokkaita kannattajia. Liike on nykyisin hiljentynyt.

Lähetysharrastus on kauan aikaa kuntalaisten mieliä kiinnittänyt. Sen eduksi toimii eri puolilla pitäjää ompeluseuroja ja vuosittain pidetään lähetysjuhlia, myyjäisiä y. m. tilaisuuksia asian hyväksi.

Maanviljelyksen edistämiseksi jo ennen vuotta 1880 perustettiin yhteinen Lempäälän, Vesilahden ja Tottijärven maanviljelysseura. Eri kehitysmuotoja vaihdettuaan se nykyisin toimii nimellä Lempäälän maamiesseura, jonka toiminta-alueena on ainoastaan oma kunta.

Nuorisoseuralla on oma uhkea talonsa Lemposten kylässä.

Työväenyhdistyksellä on kolme omaa taloa, nim. Kuljussa, Ämmäristillä ja Rypyssä. Telefoonyhtiössä on noin 50 osakasta, ja kaksi päälinjalankaa yhdistää keskusaseaman Tampereelle.

Suomalaisuuden harrastus on edistyneempien kuntalaisten mieliä lämmittänyt. Jo vuonna 1845 Vaihmalan Isontalon omistaja Johan Matinpoika sorretun kielemme puolesta kirjoitti keisari Nikolai I:lle seuraavanlaisen anomuskirjelmän:

”Suuri Valtias, Korkee Keisari,
Suomen maan Suuri Ruhtinamme!

Meidän kaikkein Korkeempi ja Armollisempi Keisarimme, hänen Suuren ja Armollisen hallituksensa ja myös kaikissa asioissa meidän puoltamme pitäväisen toimensa tähden rohkenemme Me Suomalaiset, niin kuin kaikkein nöyrimmät palvelijat, vielä meitillen kaikkein tarpeellisempaa ja ikämöittävämpää asiaa, syvimmässä nöyryydessä, Hänen Armolliselta Majesteetilta suotavan.

Että Ruottin kieli on meitillen aivan outo että tuntee omia asioitamme, vielä ikävämpi että kuulla sitä, ettei sanota maitten osissa vieraalla kielellä mitään asioita toimitettavan. Esimerkiksi usiasti maan tuomarilta oikeuden kirjatkin, joissa valamiästen puheita kirjoitetaan, tulee tämän vieraan kielen tähden vallan nuriin päin, että täytyy vastauuresta valamiehiä puhuttaa, jonka kautta saavat Suomalaiset liikoja kustannuksia elli vahinkoita. Myös tapahtuu Suomalaisillen

vahinkoita, jos ei hän aina lujeta Herrasmiehellä hänen kirjutuksiansa, johonka tuomari on pannut uhkasakkoja hänen päällensä, joita ei hän oikeuden edessä hätäsydydessä ole joutunut kuulemaan, niin täytyy kyllä maksaa vaikka hänen tahtonsa kyllä olis ollut, että täyttää hänen velvollisuuksiansa.

Suomen maassa löytyy muutamia Herrasmiehiä vallan hyväntahtoisia, että kyllä kelpaa mennä selitystä ottamaan kirjojoksisansa. Mutta ei löydy kaikissa paikoissa, jos monenkiin Herrasmiehen tykö menee talonpoika, että makso vastaan selitystä pyytämään. Herrasmies sanoo: ”minä syön suurusta (elli päivällistä).Varto sinä Suomalainen niin kauvan.” Sitte koska se määrätty aika on kulunut, sanoo Herrasmies: ”minä panen vähäksi ajaaksi maata. Kyllä sinulla on aikaa varrota.” Koska herra on noussut ylös, hän sanoo: ”minun tuli vieraita. Tule sinä huomenna.” Näin täytyy meitin Suomalaisten monta päivää hävittää ja monta penikulmaa kulkee tämän puheen parren tähden. Löytyy Lempäälänkin pitäjässä lähellen neljä tuhatta ihmistä. Totta siinä heitinkin välillensä on monellaisia kirjojoksia, jotka melkein kaikki pitää Ruottin kielellä tehtämän. Löytyy myöskin mainitussa pitäjässä talonhaltijoitakin 176 ja jokaista päälle taitaa laskee 1 rupla 50 kopeekkaa hopeata ulosteoiksi joka vuosi senlaisista kirjojoksista, joita Suomalaiset talonpojat taitaassitte kyllä tehdä, joka minun yksinkertaisten laskelmiseni jälkeen tekis 264 ruplaa hopeassa Lempäälänkin pitäjän hyväksi, jos tämä mainittu puheen parsi suotas oman äitimme kielellä tehtäväksi. Kyllä kunnioitettavat Herrasmiehet sanovat tätä asiaa vastaan sillä ehrolla, että mitä taitaa yksin-kertainen talonpoika ylöskirjottaa, jonka me kyllä tierämme. Sillä mistä me olemme oppineet, koska kaikki asiat vieraalla kielellä toimi-

tetaan, jonka tähden Suomalaiset asuvat pimeydessä. Mutta jos Suomalainenkin sais kattoo Herrasmiesten kirjoitoksia omalla kielellänsä, niin se olis hänelle niinkuin opisto. Sitte oppisivat he omasta ahkeruudestansa omia asioitansa kirjoittelemaan. Kyllä se on tosi, että usiammat Herrasmiehet sanovat vastaan sillä ehrolla, ettei he osaa virkojansa toimittaa Suomen kielellä. Mutta osaapa maan tuomaritkin tutkia asioita suomalaiselta kansalta ja samassa paikassa muuttaa Ruotiks. Eikö tuomarit myös niin muodon mahra sitä Suomen kielellä oitis sanasta sanaan kirjoittaa, että talonpojaatkin sais vähänki omaa asiaansa valvoo ja valistusta ittellensä saara. Lempäälästä 28 päivänä kesäkuuta 1845.

Minä ynnä muitten kanssa pyytäisimme tämän tarpeellisen asian Hänen Armollisen ja korkeimman tutkintonsa ale.

Me tahdomme olla niinkuin kaikkein nöyrimmät palvelijat niin kauvan kuin me elämme ja olemme, niinkuin me vanoneetkin olemme.”

Kirjoitti Johan Matinpoika Isotalo, rusthollari, kirkkoväärtti, laamannin lautamies Lempäälän pitäjämä omalla kädellä.

Paitsi kirjoittajaa, oli kirjelmän alla 17 kuntalaisen allekirjoitukset.

Tämä Isontalon puuha kieleemme käytön ja yleensä suomalaisuuden eduksi ei nykypolvessakaan ole hävinnyt. Sitä varten on perustettu Suomalainen seura, joka omistaa talon Lemposten kylässä. Tilan huoneista on laitettu sopiva kokoushuone iltamien y. m. kokouksien

pitoa varten. Seura on ollut koko lailla virkeässä toiminnassa. Sen perustamisessa ja oman talon hankkimisessa on nykyinen Sotavallan kartanon omistaja ollut vankkana puuhaajana.

9.

Kunnallisia asioita

Kunnallisia asioita hoiti alkuaan papisto, ja asioita koskevat päätökset tehtiin kirkonkokouksessa. Sittemmin, kunnallisasetuksen voimaanastuttua v. 1865, valittiin vuonna 1866 asetuksenmukaiset esimiehet y. m. virkailijat. Ennen mainittu kartanon omistaja Palander monia vuosia huolella hoiti useita kunnallisia toimia. Nykyinen kunnallislautakunnan esimies on kanttori J. Käcklund. Hän on hoitanut virkaa kuntalaisten tyytyväisyydeksi v:sta 1888 alkaen, ja on viranomaistenkin puolesta saanut tunnustuksen työstään kultamitalin muodossa.

Kuntakokouksen esimiehenä toimii pastori Kalervo. Kunnanvaltuusto on käytännössä.

10.

Luonto

Luontonsa puolesta on Lempäälä luettava Hämeen läänin kauniimpien seutujen joukkoon. Matkustaissa Akaasta tulevaa maantietä Rikalan, Lemposten ja Kuokkalan kylien kautta Nurmenkulmalle tai Lemposten ja Kuokkalan kylien kautta Nurmenkulmalle tai Lemposten, Ahtialaan, Herralaan, Sarvikkaan ja Moision kylien läpi samalle Nurmenkulmalle, huomaa tuon kauneuden. Koko matkan kulkee maantie niin lähellä veden rantaa, että tuon tuostakin metsän lomista pilkistelee järvet niemekkeineen ja lahtineen. Tuntee olevansa ”tuhatjärvien maassa.”

Luonnon kauneus, mukavat kulkuneuvot ja kaupungin läheisyys ovat vaikuttaneet, että tamperelaiset ja muutkin kaupunkilaiset ovat kesävieraina vuosi vuodelta lisääntyneet.

Niitten huviloita näkyy pitkin rautatien vartta Kuljun pysäkiltä aina Rikalan kylään saakka. Miltei joka kylässä kesäasukkaita löytyy, mutta enimmin Moision, Kuokkalan, Lemposten, Hulauden, Hauralan ja Ahtialan kylissä, Kuljun, Kukkolan ja Rantaisten kulmilla.

11.

Yhtä ja toista

Höytämäsjärven lähellä olevassa Paunun pienessä mökissä asui noin 60–70 vuotta takaperin kuuluisa ”Hirvi-Simuna”. Mies oli nimensä

saanut siitä, että hän kerran oli ampunut hirven. Olipa hän kontionkin kaatanut. Mutta sutta hän ei ahdistanut. Syy oli seuraava:

Simuna poikana ollessaan oli kotikylänsä muutamain akkain kananpesät löytänyt ja pistänyt niiden aarteet ”parempiin suihin”. Siitä muijat äkämystyivät, ottivat pojan kiinni ja pistivät – vanhaan kaljattynnööriin, jonka toinen pää oli avonainen. Vaimoväki naulasi laudoilla pään umpeen, jättäen ainoastaan ”pruntin” auki ilmanvaihtoa varten. Siellä sai Simunapoika tuumiskella tämän maailman tylyyttä.

Siihen aikaan uskalsivat sudet ilta- ja aamuhämärissä ihmisasuntojakin lähestyä. Sattuivat hukat kiertomatallaan Simunan äänen kuulemaan. Poika, näet, ahtaassa ja kaikin puolin epämukavassa ”kamarissaan” piti aika metakkaa. Sudet kiertelivät ja haistelivat Simunattynnööriä. Poika pisti äkkiä kätensä ”pruntista” ulos ja sai tukevasti suden hännästä kiinni. Peto tietysti hurjasti laukkaamaan, tynnöri poikineen perässä. Särkyi kiviin ja kantoihin tynnöri. Jo pääsi Simuna pulasta. Kiitollisena pelastuksestaan Simuna – mieheksi tultuaan ei koskaan sutta ampunut.

”Hirvi-Simuna” oli erinomainen ampuja, joka sai lintuja miten paljon vain tahtoi. Ei hänen tarvinnut edes niitä hakea, kuten tavallinen metsästäjä tekee, vaan – ne tulivat hänen luoksensa.

Simunan elämäntarina kuitenkin loppui surkealla tavalla: hän ampui itsensä. Lähellä Höytämäsjärven länsirantaa on suuri kallioluola, jossa se tapahtui.

Hakasalmen suulla, lähellä rantaa, on järvessä suuri, yksinäinen ja korkea kivi, n. s. Tilkan kivi. Jättiläisen Tilkan tytär valitteli:

”En saa rauhaa
En saa rauhaa
Lempäälän kirkonkellot
Korvissani pauhaa.”

Harmissaan hän heitti kirkkoa suurella kivellä. Mutta se oli liian suuri tyttösen voimille. Kivi pudota molskahti sanottuun paikkaan.

Aimala oli ryhmäkylä, jonka talojen nimistä on seuraava muistovärsy kyhätty:

”Mikkolaan mun mieleni teki
Vatuselle vaadittiin
Perin itseni Penttilään
Liputin itseni Littuselle
Kieritin Kierikalle
Matelin Maijalaan
Hassolla harvoin kävin
Selitin itseni Seppälään.”

Samalta ryhmäkylän ajalta on vielä jällellä yhteinen kaivo, Kaikonkaivo, Vatusen talon vainiolla. Kun koko kylän väki kävi siitä vettä hakemassa, niin toisinaan kävi suuri huuto, kaikina kaivolla. Siitä nimi Kaikokaivo.

Tampereelle menevän maantien vieressä, Hulauden ja Lemposten kylien välillä on Teilinmaa-niminen paikka, jossa oli paalu raippa-rangaistusten toimeenpanoa varten. Samassa paikasta myöskin ”teilauslausia” – mestauksia – toimitettiin.

Saman maantien varrella, Honkajärven kohdalla, on kaksi suurta kiveä, Kukonkivi ja Kanankivi. – Kuokkalan Hakkarilla oli joskus aikoinaan ollut tulipalo. Siitä pelästyneinä kukko ja yksi kana lähtivät lentoon. Kukko väsyneenä laskeutui lepäämään tien vieressä olevalle suurelle kivelle, jota siitä lähtien nimitettiin Kukonkiveksi. Mutta kana jaksoi lentää vähän edemmäksi. Se pysähtyi toiselle suurelle kivelle ja potkaisu sitä sellaisella voimalla, että kappale kiven kyljestä irtaantui. Siitä alkaen on kiveä Kanankiveksi nimitetty.

Kirjoitus on julkaistu Aamulehdessä 9.2.1911. Kohdassa 8 siteerattu Johan Martinpojan kirje keisari Nikolai I:lle on kuitenkin painettu paikatellen niin epäselvästi, ettei sitä voi lukea. Sen vuoksi kirjeen teksti on kopioitu tähän Einar Juvan teoksesta Suomen kansan aikakirjat (1935), osa VIII, s. 352-355. Kirjeen alkuperäinen käsikirjoitus on Kansallisarkistossa.